

Pálffy Géza

Határok fölött Zrínyi Miklós lojalitásai és identitásai¹

Az utókor változó Zrínyi-képei

1664 novemberében a Csáktornya melletti kursaneci erdőben tragikus vadászbalesetben elhunyt a 17. századi Magyar–Horvát Királyság egyik legnagyobb formátumú főmél-tósága és politikusa, hadtudósa és katonája, költője és írója, Zrínyi Miklós. Sokrétű tevékenységéről könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre mindenekelőtt annak köszön-hetően, hogy a magyarok által általában *költő és hadvezérként* (vagy *költő, hadvezér és államférfiként*), a horvátok által pedig többnyire csáktornyai Zrínyi Miklósként (hor-vátul Nikola Zrinski Čakovečki) vagy Zrínyi Miklós bánként emlegetett arisztokrata a 19–20. században a magyar és horvát irodalom, történelem és nemzeti emlékezet paradigmaticus alakjává vált.

A Zrínyiről kialakult kép azonban nem egységes, így helyesebb részben korszakon-ként, részben kutatói irányzatokként vagy diszciplínákként, sőt akár országonként és régi-ónként változó Zrínyi-képekről és -kultuszról beszélni.² Az elmúlt kétszáz esztendőben ugyanis a mindenkori tudomány és politika – saját céljai jegyében – Zrínyit gyakran eltérő hangsúlyokkal, sőt olykor túlzásokkal mutatta be. Megítélése ugyanis sokszor nem vagy elsősorban nem saját kora viszonyrendszerében és kimagasló tevékenysége alapján, hanem az utókor különféle elvárásainak megfelelően történt.

¹ A témát az elmúlt bő fél évtizedben több írásunkban tárgyaltuk [lásd elsősorban Pálffy Géza: *Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai. Had-történelmi Közlemények*, 127. (2014), 4. 867–880.; Pálffy Géza: *Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai*. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 15–26.; Pálffy Géza: *Több ország szolgálá-tában – a politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós identitásai*. 2020. *mta.hu*], jelen dolgozatunk ezek aktualizált, az új kutatások és rájuk érkezett reakciók alapján javított és bővített változata.

² Az alábbiakra a hatalmas újabb Zrínyi-irodalom (elsősorban Bene Sándor, Klaniczay Tibor, Kovács Sándor Iván, Perjés Géza és R. Várkonyi Ágnes monográfiái és tanulmánykötetei, amelyeket részletesen nem idézhetünk) mellett lásd újabban igen alaposan Hausner Gábor: *Változó Zrínyi-képeink*. In Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjesz-kedés – európai összefogás*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 123–154.; Bene Sándor et al. (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017, főként 81–170., 225–237., 401–415. stb.; illetve egészen frissen egy új kötetben a magyar, horvát és szlovén Zrínyi-kultuszról Zágorec-Csuka Judit: *A Zrínyi-kul-tusz napjainkban a magyar, horvát és szlovén határsávban*. Pilisvörösvár–Lendva, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, 2020.

Zrínyit – s tegyük hozzá: hős dédapját is³ – a 19. században éppúgy magukénak vallották az egységes Habsburg-államért lelkesedő osztrák birodalmi patriotizmus képviselői, miként az ezzel szemben álló magyar függetlenségi politika és történetírás vezéralakjai. Noha a 18. században a jezsuita történetírók már említést tettek a politikus-katona horvát bánról, mivel a 18–19. század fordulóján elsősorban eposzíró költőként fedezték fel, mindenekelőtt a magyar irodalmi kánonnak vált kiemelkedő alakjává, legnagyobb epikus költőjévé. Ezt önmagában jól jelzi, hogy gyakran mind a mai napig is elsősorban „költő és hadvezér”-nek titulálják, pedig Zrínyi életében az irodalmi munkásság (még egészen páratlan jelentősége ellenére sem) nem állt, de egy korabeli politikus-államférfi esetében nem is állhatott a legelső helyen, miként erre még az alábbiakban visszatérünk.

Az 1848-as márciusi ifjak egyike, Vasvári Pál a költőről készült életrajzában azután már a magyar függetlenség szimbólumává emelte Zrínyit. Tudós utódai később őt is gyakorta „túllicitálták”. A 20. század második felére a magyar hadtudomány szerint Zrínyi az önálló magyar nemzeti hadsereg felállításának legelső szorgalmazója lett,⁴ így őt még a kommunista államvezetés is elfogadta. Ezt jól jelzi, hogy 1955 tavaszán miniszteri utasításra a korábbi Honvéd Akadémia felvehette a nevét.

Ugyanebben a függetlenségi szemléletben a romantikus történetírói irányzat képviselői a legutóbbi időkig a horvát bánt úgy mutatták be, mint aki nem csupán az oszmánokkal, hanem a bécsi udvarral szemben is küzdelmet folytatott Magyarország függetlenségéért, valamint egy a Habsburg Monarchiától független, önálló nemzeti királyságért. Sőt e koncepció szerint – miként még magam is így tanultam az egyetemen – Zrínyi nevezetes téli hadjáratát 1664 elején az Udvari Haditanács engedélye nélkül, azaz a bécsi hadvezetéstől függetlenül, önálló akcióként hajtotta végre.⁵ Ám a két világháború között példaként emlegették őt a revizionista propaganda képviselői is, hiszen számukra Zrínyi egyszerre lehetett a függetlenségi hagyomány és a történeti magyar állam egykori nagyságának megtestesítője.⁶ Az 1970-es évektől pedig történetírásunk előbb a törökök kiűzésének kulcsfigurájává, majd a rendszerváltást követően olykor még Európa egész sorsát is alakító személyiséggé tette.⁷

³ Újonnan részletesen Varga Szabolcs: *Leónidasz a végvidéken. Zrínyi Miklós (1508–1566)*. Pécs–Budapest, Kronosz – Magyar Történelmi Társulat, 2016.

⁴ Még a Zrínyi-képet számos ponton meghatározóan árnyaló kiváló hadtörténész, Perjés Géza is így gondolta az egyik legújabb magyar hadtörténeti összefoglalóban. „Önálló magyar nemzeti hadsereg van szükség, és ehhez az adóügyi megreformálásával kell a pénzügyi alapokat megteremteni [...]” – vélte szerinte Zrínyi. Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664). In Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Budapest, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, 2003. 121.

⁵ Miként ezt nemrég még az egyik legmértékesebb összegzés is állította: „Ismereteink szerint az uralkodó és a Haditanács engedélye nélkül”; és „A magyar szakirodalomban egyöntetű a vélemény, hogy a Habsburg kormányzat nem akarta a téli hadjáratot, nem a Haditanács központi rendelkezésére, hanem Zrínyi kezdeményezésére gyűltek össze a magyar csapatok is.” R. Várkonyi Ágnes: Európai játéktér – magyar politika 1657–1664. In Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest, Argumentum, 2004. 606. és uo. 98. jegyzet.

⁶ Amint mindezt Hausner Gábor nemrég érzékletesen bemutatta: Hausner (2017): i. m.

⁷ Régi írásait több helyen árnyalva, új szemléletben és európai keretekben lásd R. Várkonyi Ágnes: *Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Argumentum, 2010.

Mindezen elméletek napjainkig meghatározó hatását szemléletesen jelezte például a 2014-re újonnan kidolgozott hatodik osztályos történelemtankönyv összegzése: „Zrínyi életét az önálló magyar hadsereg felállításának és a törökök kiűzésének szentelte.”⁸ S akkor még nem beszéltünk arról, hogy a magyarok mellett a horvátok is egyik legnagyobb nemzeti hőjüknek tekintik, sőt volt olyan időszak, amikor a magyar és a horvát történelmi emlékezet formálói egymással versengve egyenesen küzdelmet folytattak érte. Az utóbbin napjainkra szerencsére már nagyobbra is túltelítettük magunkat.⁹

Joggal merül fel a kérdés, miként lehetséges, hogy Zrínyit egyrészt magukénak tudják-tudták érezni magyar, horvát vagy akár osztrák birodalmi patrióták, nagyra értékelték magyar és horvát nemzeti romantikusok, magyar revizionisták és meggyőződéses kommunisták, másrészt vizsgálják évtizedek óta magyar, horvát, osztrák, német és olasz irodalmárok, történészek, hadtudósok, filozófusok és művészettörténészek. Tanulmányunk erre próbál választ keresni – természetesen mindenekelőtt a történész szemszögéből – Zrínyi lojalitásainak és identitásainak eredve nyomába.

A Magyar–Horvát Királyság a Habsburg Monarchiában¹⁰

Zrínyi vitathatatlanul kimagasló tevékenységének túlzásoktól mentes megítélését a legutóbbi időkhöz elsősorban az hátráltatta, hogy az egyik legmeghatározóbb dolgot nem vette figyelembe vele és számos kortársával kapcsolatban a kutatás. Nevezetesen azokat az egykorú államkereteket, amelyekben élt és alkotott. Pályáját és politikai-társadalmi kötődéseit ugyanis csakis akkor érthetjük meg, ha őt nem a későbbi magyar vagy a horvát nemzetépítés jegyében, nem az Osztrák–Magyar Monarchia problémáinak, s nem

⁸ Súlyom Márk – Nagy Lajos – Tarnóczai Géza: *Történelem. Tankönyv 6.* Budapest, Oktatókutatási és Fejlesztő Intézet, 2014. 88. A tankönyv újabb kiadásai a szöveget utóbb jelentősebben árnyalták, lektori véleményünk mellett az időközben sorban megjelent Zrínyi-kötetek eredményeinek hatására is, mindezek részletezésére azonban e helyütt nincs lehetőségünk.

⁹ Erről tanúsodnak az alábbi – részben magyar–horvát, részben horvát–magyar, illetve nemzetközi vállalkozásban készült – tanulmánykötetek (időrendben és a teljesség igénye nélkül): Zoran Ladić – Đuro Vidmarović (szerk.): *Povijest obitelji Zrinski. Zbornik [radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu, 8–9 studenog 2004]*. Zagreb, Matica hrvatska, 2007; Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007; Wilhelm Kühnemann – Tüskés, Gábor – Bene, Sándor (szerk.): *Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*. Tübingen, Max Niemeyer, 2009; Juraj Kolarić (szerk.): *Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Čakovcu 6. i 7. listopada 2010 / Political, Cultural and Social Activities of the Zrinskis and Frankopans in Croatia. Conference proceedings from the scientific conference held in Čakovec on 6 and 7 October 2010*. Čakovec, Zrinska garda Čakovec, 2011; Bene, Sándor – Zoran Ladić – Hausner, Gábor (szerk.): *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova*. Zagreb, Matica hrvatska, 2012; Rostás Tibor (szerk.): *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós 1620–1664*. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014; Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi-album*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016; Bene et al. (2017): i. m.; Dragutin Feletar – Hrvoje Petrić – Nevio Setić: *Zrinski i Frankopani. 100 godina od povratka u domovinu*. Zagreb, Meridijani, 2019; stb.

¹⁰ A 16. század kapcsán e szemléletben szoltam: Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézet, 2010; illetve újabban a 17. századra vonatkozóan: Pálffy Géza: *A szakítások és kiegyezések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban. Történelmi Szemle*, 57. (2015), 1. 1–15.

a Trianon vagy az 1945 utáni Magyarország politikai vezetése által befolyásolt történetírás szemszögéből ítéljük meg. Zrínyinek ugyanis egészen más keretek között kellett sokrétű pályáját befutnia, mint 20. századi politikusutódainak.

Egyfelől az 1526. évi mohácsi csata utáni fél évszázadban kialakult, döntően új államigazgatási rendszer keretében, másfelől tisztségeinek és birtokainak megfelelően, végül családja hagyományait folytatva neki nem egy, hanem *három állam* színpadán vagy másként fogalmazva *több ország* szolgálatában kellett politizálnia, helytállnia, maga, familiája és pátriái érdekeit érvényesítenie. Egyrészt a Magyar Királyság elitjében, másrészt a magyar állammal 1102 óta uniót alkotó, ám egyre több szuverenitásra vágyó Horvát Királyság rendiségében,¹¹ harmadrészt pedig abban a közép-európai Habsburg Monarchiában, amelyhez a magyar–horvát állam közös uralkodóiknak köszönhetően a 16. században szorosan csatlakozott.

Ebben az új államszövetségben viszont a kül-, had- és pénzügyek évszázadokon át túlnyomórészt közösek voltak. Emiatt önálló magyar(országi) vagy magyar nemzeti hadseregről a kora újkor legjelesebb magyar–horvát hadtudósa *reálisan* nem gondolkodhatott. Sokkal inkább vágyott egy a törökellenes végeken bármikor bevethető, magyar és horvát katonákból álló, állandó mozgó haderőre, amelynek egész életében nap mint nap tapasztalta hiányát, s amelynek finanszírozására ott állhattak volna a Habsburg Monarchia erőforrásai is.

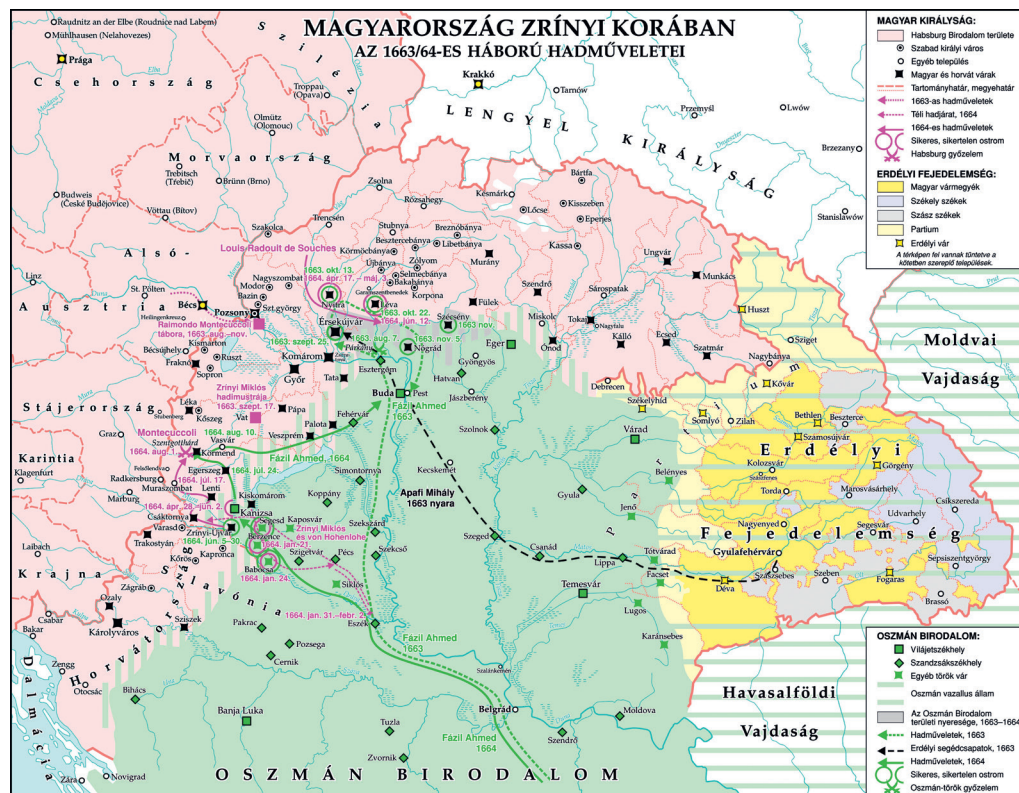
A kettő között óriási a különbség! Míg az előbbire csakis egy önálló magyar nemzetállamban lett volna lehetőség (ilyen azonban a 17. századi Európában egyetlenegy sem létezett, miként önálló osztrák, cseh vagy horvát haderő sem), az utóbbi a törökellenes határvédelem és a magyarországi hadügyek modernizációjával akár a monarchia kereteiben élő Magyar Királyságban is reálisan megvalósítható lett volna.¹² S noha önálló magyar hadügyről a 17. században még nem beszélhetünk (miként önálló osztrák, cseh vagy horvát hadügyről és haderőről sem), a korban egyedülálló műveinek köszönhetően a „Magyar Márs” teljes joggal tartható a magyar nyelvű hadtudományi irodalom megteremtőjének, miként ezt az újabb kutatások határozottan megerősítették.¹³

¹¹ Vö. bőséges további irodalommal az elmúlt évtizedekből Pálffy Géza: Horvátország és Szlavónia a 16–17. századi Magyar Királyságban. *Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)*, 9. (2002), 1. 107–121.; Molnár Antal: *A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században*. Budapest, METEM–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2012; Fodor Pál – Sokcsévits Dénes (főszerk.): *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Horvát Történettudományi Intézet, 2015. Főként 601–617.

¹² Vö. gondolatébresztően Czigány István: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe*. Budapest, Balassi, 2004.

¹³ Zrínyi hadtudományi munkásságára friss szemléletben, számos korábbi toposzt árnyalva: Hausner Gábor: *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest, Argumentum, 2013.

Zrínyinek szinte egész életét mindennapos veszélyekkel teli helyzetben kellett leélnie. Egyfelől a 17. századra a törökök előrenyomulásának köszönhetően a magyar–horvát állam egyre csekélyebb területre apadt, amely Kanizsa 1600. évi elvesztése miatt éppen a Zrínyiek muraközi családi birtokainál volt a legszűkebb, alig néhány tucat kilométer.¹⁴ (Lásd a mellékelt térképet.)

1. ábra: Magyarország Zrínyi korában

Forrás: a szerző tervezése alapján Nagy Béla munkája

¹⁴ A Muraköz kutatásával magyar részről újabban elsősorban Végh Ferenc, horvát oldalról pedig Nataša Štefanec és Hrvoje Petrić foglalkozik. Frissebben alap kutatásokra építve lásd Végh Ferenc: *Négy ország határvidékén: a Muraköz a 17. században.* (Történeti áttekintés). In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017a. 261–276.; Végh Ferenc: Zrínyi Miklós és Péter, a törökellenes határvédelem szervezői. A Muraköz védelmi szerepe a 17. század közepén. In Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota (szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában.* Eger, Dobó István Vármúzeum, 2017b. 217–246.; illetve vö. még Végh Ferenc e kötetbeli írását.

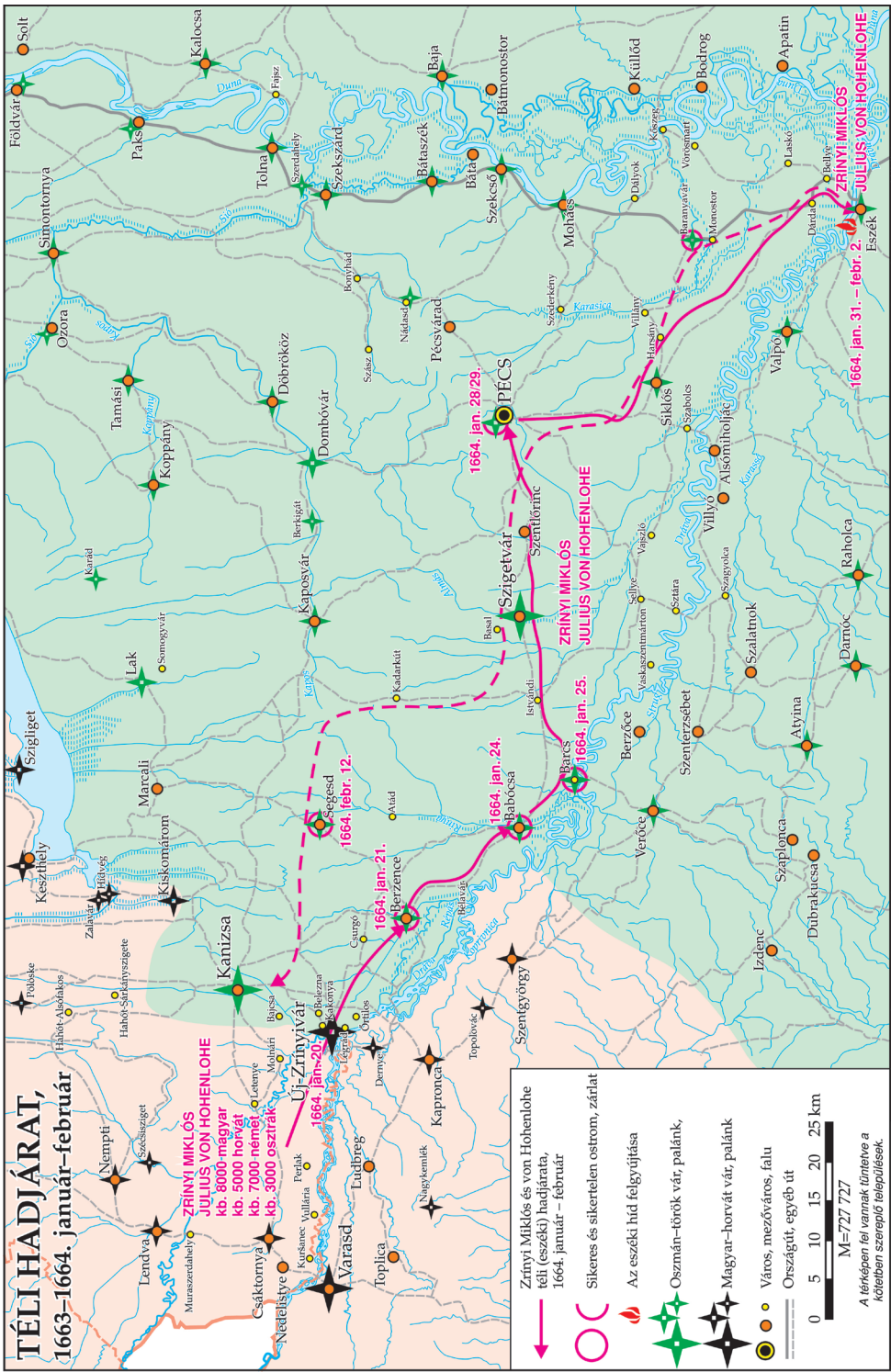
Másfelől, miként az 1663–1664. évi háborúra vonatkozó frissebb kutatások jelzik, az 1680-as évekig, azaz a Habsburgok jelentősebb létszámú állandó hadseregének kialakulásáig és egy nagyszabású európai diplomáciai-katonai koalíció létrehozásáig, az Oszmán Birodalom Magyarországon még mindig komoly katonai erőfölényben volt.¹⁵ Ezt jól jelzi önmagában az is, hogy 1664. augusztus elején Szentgotthárdnál is csupán az oszmánok megállítása és a Rábán átkelt csapatok, azaz a török haderő egy kisebb részének legyőzése sikerült. A törökök kiűzésének az 1660-as években tehát sajnos még nem volt tényleges realitása, még ha mozgósító jellege miatt a kérdéskör a politikai propaganda, az irodalom és az illúziók szintjén az egész 17. században, különösen a nagy európai hadakozás, a harmincéves háború végeztével jelen volt is, így természetesen magánál Zrínyinél is.

Az aktívabb oszmánellenes fellépés (amit Zrínyi oly gyakran, még a szentgotthárdi csata utáni hetekben is hangoztatott) és a törökök teljes kiűzése között óriási a különbség! Különösen akkor, ha a korszak legjelentősebb magyar–horvát katonájának, sőt ekkor egyenesen egyik magyarországi hadvezérének igen számottevő katonai sikert, sőt európai hírnevet hozó téli hadjárata ellenére az 1663–1664. évi háború békefeltételeit Vasváron egyértelműen az oszmánok diktálták.¹⁶ Az előző esztendő meghatározóbb katonai sikereit (1660: Várad és 1663: Érsekújvár elfoglalása, 1664: Kanizsa felmentése és Zrínyi-Újvár lerombolása) ugyanis ők érték el, ám Szentgotthárdnál is csak részlegesen szenvedtek vereséget. S rögtön tegyük hozzá: néhány éve már az is közismert, hogy a téli hadjáratot a horvát bán nem Bécs engedélye nélkül vezette (lásd a mellékelt térképet).¹⁷

¹⁵ Erről tanúskodik a következő három tanulmánykötet számos értékes írása: Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vassvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017; Karin Sperl – Martin Scheutz – Arno Strohmeyer (szerk.): *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár: Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses*. Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 2016; Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota (szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában*. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2017.

¹⁶ Az előző jegyzetben idézett kötetek írásai mellett, illetve közül lásd mindenekelőtt elsősorban oszmán források alapján: Tóth Hajnalka: A vassvári békekötésig vezető út. Oszmán–Habsburg diplomáciai lépések a béke megújítására, 1662–1664. In Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vassvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 319–338., valamint a keresztény oldalról nemrég Kalmár János: A vassvári béke (1664). *Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae*, 42. (2014). 21–32.

¹⁷ Erről közel másfél évtizede már alábbi írásomban szóltam: Pálffy Géza: Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átvelő kapcsolatai. In Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében*. Budapest, Zrínyi, 2007. 39–65., illetve vö. még újabban B. Szabó János: Miről is mesél Zrínyi Miklós képmása? Az európai lovasság elfeledett reneszánsza. *Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014), 4. 881–891.

2. ábra: Magyarország Zrínyi korában

Forrás: a szerző tervezése alapján Nagy Béla munkája

Sőt a török területekre irányuló nagyszabású diverziós akció tervét 1663 nyaratól a bécsi hadvezetés tagjai (köztük Raimondo Montecuccoli tábornok¹⁸) egyenesen Zrínyivel együtt dolgozták ki – nem kizárt, hogy éppen az ő javaslatára. Ezt a magyar egyházi elit vezetője, Lippay György esztergomi érsek is hathatósan támogatta,¹⁹ majd maga az Udvari Haditanács rendelte a német birodalmi és egyéb külföldi hadakat a bán mint a vállalkozás egyik hadvezére mellé, aki – Wolfgang Julius von Hohenlohe tábornokkal együtt vezetett – sikeres akciójáról folyamatosan tudósította a bécsi és grazi hadi kormányzatot.

Zrínyi terveivel ellentétben a téli hadakozás ugyan nem érte el teljességgel célját, hiszen a törökök – noha komoly nehézségekkel – az elpusztított területeken is képesek voltak felvonulni, az ostromlott Kanizsát felmenteni, Zrínyi-Újvárt lerombolni, majd egészen a Rábaig menetelni, a hadjáratnak – az oszmán felvonulás számottevő nehezítésén túl – volt egy ez ideig kevésbé figyelembe vett, döntő következménye. Nevezetesen a Belgrádnál telelő Köprülű Ahmed nagyvezír eredeti terveit megváltoztatni kényszerült, s 1664. évi hadjáratát nem a Duna mentén Győr, Pozsony és a régi nagy cél (Bécs) ellen és irányában, hanem a Zrínyi téli hadjárata és Kanizsa hamarosan megkezdődött ostroma miatt a háborús zónává vált Dél-Dunántúlon vezette.

Az oszmán erőfölény miatt 1664 nyarán Zrínyi reményei nem váltak valóra: Kanizsa ostroma eredménytelen volt, Mura menti várát a törökök lerombolták, birtokait hadak pusztították. Ennek ellenére a téli hadakozás és Kanizsa ostroma együttesen kisiklatta a nagyvezír Bécs ellen irányuló terveit, s alapjaiban írta át az oszmánok 1664. évi magyarországi terveit.²⁰ Amennyiben ugyanis a jelentős túlerőben lévő nagyvezír 1664 késő tavaszán a Duna mentén lendül támadásba, az oszmán–Habsburg békét valószínűleg nem Vasváron, hanem feltehetően Bécshez közelebb, annak magyarországi előterében (legrosszabb esetben Győr esetleges elfoglalása után akár a császárváros alatt) köthették volna meg. Aligha kétséges, hogy ez súlyos következményekkel járt volna a Magyar

¹⁸ Zrínyi és Montecuccoli viszonyára a korábbiaknál sokkal objektívabban, igen alaposan és új szemléletben: Nagy Levente – Hausner Gábor: Raimondo Montecuccoli és a magyarok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011), 3. 679–740., vö. még Harald Pöcher e kötetbeli írását.

¹⁹ Tusor, Péter: „Zrinus ipse desperat” – Die Korrespondenz von Erzbischof Lippay und Graf Porzia (1662–1663). In Cziráki, Zsuzsanna – Anna Fundárková – Manhercz, Orsolya – Peres Zsuzsanna – Vajnági, Márta (szerk.): *Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas*. Wien, Ungarisches Nationalarchiv – Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2014. 166–168.

²⁰ Korábbi írásainkban [Pálffy (2014): i. m. 872.; illetve népszerűsítően Pálffy Géza: Megmentette hazáját, elveszítette várát. Zrínyi Miklós 1664. évi téli hadjárata új megvilágításban. *Múlt-kor: Negyedéves történelmi magazin*, 10. (2019), tél. 52–59.] kissé patetikusán úgy fogalmaztunk, hogy ezzel Zrínyi valójában „megmentette Magyarországot”. Noha egyáltalán nem volt célunk Zrínyi téli hadjáratának túldimenzi-onálása vagy még kevésbé heroizálása, Domokos György ez irányú friss kritikáját [Domokos György: Mi lett volna, ha... Avagy mit (nem) mentett meg Zrínyi Miklós 1664-ben. *Ars Militaria*, 2021. február 22.] természetesen elfogadjuk. 2014. évi véleményünkre már kéziratában is nagy hatást gyakorolt Sudár Balázs alapvető írása, elsősorban az oszmánok szemszögéből vizsgálva a kérdéskört: Sudár Balázs: Egy kisiklott hadjárat. Fázil Ahmed pasa nagyvezír 1664. évi hadműveleteiről. In Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vassvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 275–286.

Királyság sorsára, így az 1664 eleji dél-dunántúli események döntő jelentőségűek voltak még a török háború végkimenetele szempontjából is.

Összességében elmondható, hogy mindezek ismeretében véleményünk szerint Zrínyi kapcsán nemcsak a történeti szakmunkák egy részének, hanem még a magyar és horvát történelemtankönyvek olykor túlzó állításait is érdemes árnyalni. Különösen, hogy ez nem változtatná meg teljes joggal igen pozitív Zrínyi-képünket, csupán az utókor különféle elvárásainak szemszögéből hangolná át Zrínyi-regisztereinket valóságosabbá és korhűbbé.

Határok fölött: Zrínyi különféle lojalitásai

A téli hadjárat új értelmezése Zrínyi lojalitásai szempontjából is sokatmondó. A 16–17. században ugyanis igazi ritkaságnak számított, hogy egy nagy török háború idején a bécsi hadvezetés egy magyar–horvát arisztokrata javaslatát vegye figyelembe, majd rendeljen parancsnoksága alá idegen hadakat – még ha csupán egy rövidebb időre és Hohenlohe tábornokkal közösen, s nem az oszmán fősereggel szemben. Ez nem Zrínyi történetírásunkban oly gyakran emlegetett bécsi udvar általi mellőzéséről, hanem éppen ellenkezőjéről, kiemelkedő elismertségéről tanúskodik. Ugyanezt jelzi az is, hogy 1663 őszén még a nagy háború közepette is civakodó magyar nagyurak, Nádasdy Ferenc országbíró és Batthyány Kristóf dunántúli főkapitány katonai hatásköri konfliktusát I. Lipót végül úgy oldotta meg, hogy a Dunántúlon a horvát–szlavón bánt nevezte ki a betegeskedő nádor, Wesselényi Ferenc országos főkapitányi posztjának ellátására.²¹

Ám ugyanezt mutatja, hogy a téli hadjárat Habsburg-házi elismeréseként, 1664. június 24-én IV. Fülöp spanyol király odaítélte Zrínyinek az egyik legnagyobb presztízzsel rendelkező világi lovagrendet, az aranygyapjas rendet, amelyet Magyarországon korábban csakis nádorok nyertek el. Ez egyet jelentett az európai arisztokrácia legelőkelőbb elitjébe való bekerüléssel.²² Végül nagyrészt ugyanezt tükrözi Zrínyi teljes karrierje is, hiszen ennek során ő olyan lojalitásrendszer kialakítására volt képes, amely mind a magyar, mind a horvát államban, mind a monarchia vezetésében számára újabb és újabb elismeréseket hozott.

A friss kutatások szerint az 1620. május 3-án, azaz nem 1-jén (mint korábban sokáig tudtuk) Csáktornyan született²³ Zrínyi karrierjét kezdetektől fogva egyszerre építette mindhárom államban. Erről valójában már első jelentősebb közéleti szereplése és ezzel

²¹ A téma teljességre törekvő összegzése: Pálffy Géza: *Zrínyi Miklós nagy napja. Az 1663–1664. évi török háború egyik meghatározó eseménye: a vati hadimustra 1663. szeptember 17-én.* 2. jav. kiadás. Budapest–Pápa, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Jókai Mór Városi Könyvtár, 2016.

²² Minderre újonnan lásd Martí Tibor: A téli hadjárat kimagasló elismerése: az Aranygyapjas Rend. *Irodalmi Újság*, 3. (2014), 4. 17–18.

²³ A kérdést meggyőzően tisztázta: Hanák Béla: Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál. *Matrikula: A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa*, 3. (2013), 4. 15–33. és Hanák Béla: Zrínyi Miklós születésének körülményei. In Rostás Tibor (szerk.): *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós 1620–1664.* Budapest, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 58–61.

összefüggő legkorábbi irodalmi alkotása is érzékletesen tanúskodik. 1634. június 27-én, Szent László ünnepén ugyanis a magyar–horvát kettős anyanyelvű ifjú Zrínyit a Magyar Királyság fiatal főméltóságaként (királyi lovászmesterként) – Sennyey István magyar kancellár és talán Pázmány Péter esztergomi érsek mellett többek között egy zenggi származású horvát pap, a magyar náció akkori ügyvivője, Petrus Mariani támogatásával – kiemelkedő megtiszteltetés érte. A bécsi gimnázium *Natio Hungaricá*jának nevében, egy a horvát történelem szempontjából is meghatározó magyar szent király ünnepnapján, a bécsi Habsburg-udvar főméltóságai előtt, a császárváros főtemplomában, a Szent István-dómban tarhatott nagyszabású latin nyelvű emlékbeszédet. Ezt követően pedig a már dédapja, a szigetvári hős Zrínyi Miklós által is bírt freyungi palotában – amelyhez hasonlóval a korban csupán kevés magyar arisztokrata büszkélkedhetett – a bécsi udvar és a magyar–horvát állam előkelősegeit láthatta vendégül.²⁴

A grazi, nagyszombati és bécsi jezsuitáknál folytatott tanulmányai és egy itáliai utazás után 1637. december 30-ától Zrínyi már III. Ferdinánd császár kamarása volt. Ez egyértelműen jelezte szoros kötődését a Habsburg-udvarhoz, hiszen a 17. század legjelentősebb magyar főméltóságai közül ő kapott legfiatalabban kamarási kulcsot. Eközben már gyermekként megörökölhette apja (György) királyi lovászmesteri posztját, azaz egy magyar országos főméltóságot is. 1640. május elejétől azután, ugyancsak apját követve, már a magyar uralkodó légrádi és muraközi örökös (fő)kapitánya lett. A Magyar és a Horvát Királyság határ régiójában fekvő, már a 17. században is sok tekintetben a horvát területekhez kötődő Muraköz védelme egyszerre szolgálta két országa, ám egyúttal saját birtokainak oltalmazását is.²⁵ A közjó, a *bonum publicum* szolgálatát így egyeztette össze Zrínyi a *privatumm*al, miként egykoron dédapja is tette, akinek az első magyar nyelvű eposzban állított örök emléket.

Am Zrínyi hamarosan részben még a monarchia hadszínterére is kilépett: 1642–1644-ben horvát és magyar lovasezredekkel vett részt a harmincéves háborúban. Természetesen a katolikus, vagyis az Erdélyi Fejedelemség protestáns szövetségeivel szemben álló oldalon tette ezt (sőt 1644-ben részben még magával I. Rákóczi György fejedelemmel [1630–1648] szemben is hadakozott), amelyekben a friss vizsgálatok szerint évente néhány hónapot vállalt szerepet. 1643–1644-ben pedig – apját ugyancsak követve – a horvát–magyar könnyűlovasság parancsnoki címét is viselhette.²⁶ Végül mindezen szolgálatai elismeréséről tanúskodott, hogy igencsak fiatalon, 1646. január 26-án a kialakulóban lévő Habsburg állandó hadsereg generális főstrázsamestere (*Generalfeldwachtmeister*), modern kifejezéssel élve vezérőrnagya lett. Ennek nevezi Zrínyit egyik legkorábbi port-

²⁴ Mind a mai napig alapvető: Fraknói Vilmos: Zrínyi Miklós a költő első irodalmi műve. (Egy szövegek közötti hasonmással). *Magyar Könyvszemle*, 25. (1917), 3–4. 146–150.; illetve újabban R. Várkonyi (2010): i. m. 17–45. A Zrínyi család bécsi házaira újabban lásd Schmidt Péter: A Zrínyi család házai Bécsben. In Rostás Tibor (szerk.): *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós 1620–1664*. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 62–77.

²⁵ További irodalommal újabban Végh (2017a): i. m.; Végh (2017b): i. m.

²⁶ Friss kutatások alapján lásd Végh Ferenc: Zrínyi VII. Miklós részvétele a harmincéves háborúban (1642–1644). *Pontes: A PTE BTK Történettudományi Intézetének évkönyve*, 4. (2021). 213–227. Vö. még Nagy Levente: *Zrínyi és Erdély (A költő Zrínyi Miklós irodalmi és politikai kapcsolatai Erdellyel)*. Budapest, Argumentum, 2003. 10–21.

réja,²⁷ így tekintettek rá kortársai, s tartja a Habsburg Monarchia tábornokainak jegyzéke, amely szerint ez időben Zrínyi az Arco, Gallas, Gonzaga, Götz, Liechtenstein, Puchheim és Souches családok tagjaihoz hasonlóan nyerte el az éppen kiformalódó legalacsonyabb tábornoki címet.²⁸ Noha magasabb tábornoki rangokat (tábornagy, altábornagy stb.) utóbb már nem kapott, hiszen magyar és horvát hazája határán túl úgymond „nemzetközi” szolgálatát nem folytatta tovább, mégis egyértelműen kijelenthető: eddigi ismereteink szerint ő volt az első magyar arisztokrata, aki ezt a címet viselhette, azaz az első magyar császári tábornok!

Egy bő esztendő múlva, 1647–1648 fordulóján, azaz csupán 27 évesen Zrínyi – apjához és dédapjához hasonlóan – elnyerte az előző pozsonyi diétán nádorrá választott horvát bán, Draskovics (másként Draskovich) János posztját,²⁹ miközben megtarthatta muraközi kapitányságát is. Így az 1640-es évek végétől Zrínyi már egyszerre volt a Habsburg-dinasztia állandó hadseregének főtisztje, a Magyar Királyság második főméltósága, a horvát–szlavón rendek első embere, miközben kincstári támogatással védelmezhetette saját birtokait. Azaz egyszerre szolgált a *Regia Maiestas*, a *Corona Hungarica*, a *Natio Hungarica*, valamint a magyar és a horvát *Patriája* érdekeit, s mindezeket *privatumával* is képes volt összeegyeztetni. Tisztségei és lojalitásai így határok fölött álltak, s mindig az adott helyzetben kellett eldöntenie, hogy éppen melyik regisztereit erősíti fel.

Noha kevésbé közismert, 1659. december közepétől Zrínyi Miklós már titkos tanácsos (*geheimer Rat*) is volt.³⁰ Azaz tagja a Habsburg Monarchia legfelső tanácsadó grémiumának! Mégpedig ugyancsak elsőők között (nevezetesen Pálffy Pál országbíró mellett³¹) azon magyar arisztokraták sorában, akik nem Magyarország nádorai voltak, hiszen az utóbbiak – az esztergomi érsekek mellett – a 17. században már úgymond hivatalból viselték a titkos tanácsosi titulust. Így, amikor 1660 márciusában, majd 1662 tavaszán a Titkos Tanács és a magyar politikai elit együtt tárgyalta meg a török háború kérdését, Zrínyi – nem tévedés – nem a meghívott magyarok, hanem a titkos tanácsosok között foglalt helyet.³² Persze ez korántsem jelentette azt, hogy mindig adtak volna véleményére, különösen, hogy határvidéki szolgálata miatt a tanács ülésein Zrínyi csupán kivételesen fontos alkalmakkor vehetett részt. A döntéshozatalt ugyanis igen gyakran befolyásolta

²⁷ Cennerné Wilhelmb Gizella: *A Zrínyi család ikonográfiája*. Budapest, Balassi, 1997. 104, D 1. tétel.

²⁸ Antonio Schmidt-Brentano: *Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815)*. Wien, Österreichisches Staatsarchiv, 2006. passim, illetve Zrínyire: uo. 114.

²⁹ Újabb részletekben lásd Kincses Katalin: Báni tisztség és katonai szerepvállalás, 1646–1648. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katonára, államférfira Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 207–223.

³⁰ A korábban ismert 1660. évi dátumot Toma Katalin pontosította 1659. december 15-ére, amikor Zrínyi Bécsben esküt tett tisztere: Toma Katalin: Gróf Nádasdy III. Ferenc mecénási működésének társadalmi, anyagi és szellemi háttere. *Századok*, 144. (2010), 4. 870. 129. jegyzet.

³¹ Alapos feldolgozásban lásd Anna Fundárková: Tajný radca Pavol Pálfi. In Anna Fundárková – Géza Pálffy (szerk.): *Pálfióvci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*. Bratislava–Budapest, Spoločnosť Pro História – Academic Electronic Press, 2003. 47–62., illetve újabban Anna Fundárková: *Barokový aristocrat: Pavol Pálffy*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2018. 111–172.

³² Részletesen lásd Pálffy Géza: Mellőzött magyarok? Hadikonferenciák ülésrendjei 1660–1662-ből és 1681-ből. *Levéltári Közlemények*, 75. (2004), 1. 47–63.

maga az adott kérdés, az egyes vélemények érvényesülése pedig elsősorban a mindenkori udvarbeli erőviszonyok és különféle érdekek függvénye volt. Röviden szólva azonban kijelenthető: a bécsi kormánysszervekben nem beszélhetünk Zrínyi és a magyar érdekek szándékos figyelmen kívül hagyásáról.

Előkelő magyar–horvát országos és rendi tisztségei (horvát–szlavón bán, magyar királyi lovászmester és magyar tanácsos) mellett Zrínyi tehát a monarchia vezető politikai és katonai elitjének is tagja volt. Ezzel a korban csaknem páratlannak számító udvari elismertséggel is magyarázható, hogy a török területen emelt Zrínyi–Újvár felépítését is eltűrték – sőt támogatták – neki,³³ pedig ez kétségkívül sértette az oszmánokkal kötött békét. Majd ezért lehetett 1663 őszén a nádor helyett éppen ő a Dunántúlon országos főkapitány, és bízhatta rá – mint tapasztalt határvidéki katonára – az általa régóta védelmezett Muraköz előterében az Udvari Haditanács a téli hadjárat vezetését, mégpedig Wolfgang Julius Graf von Hohenlohe generálissal együtt.³⁴

Am egy ilyen kaliberű politikus még azt is megtehetette, hogy céljai eléréséhez a Német-római Birodalom fejedelmei között keressen politikai szövetségeseket, akár még a bécsi udvar döntéseinek számottevő befolyásolására is.³⁵ Tette ezt ráadásul a korabeli kommunikáció, propaganda és reprezentáció bevett módszereivel, amelyeket udvari és birodalmi politikustársaihoz hasonlóan magas szinten használt a közvélemény befolyásolására. Országos és európai hírnevéhez ez ugyancsak alapvetően hozzájárult.³⁶

A legújabb kutatások alapján úgy tűnik, hogy a komolyabb konfliktusok dacára Zrínyi bécsi udvar iránti lojalitása ritkán ingott meg. Kivételt talán egyedül 1664 július–augusztusának krízise jelenthetett, amikor Lippay György érsekkel együtt határozottabb törökellenes fellépést, valamint ennek érdekében – a téli hadjáratához hasonlóan – saját maga parancsnoksága alá reguláris csapatok rendelését követelte. Erre azonban a nagyvezíri főserég támadása közepette, majd a szentgotthárdi csata, végül még inkább a magyar rendek által utóbb hevesen kritizált vaskvári béke megkötése miatt nem kerülhetett sor, amit ő és az érsek – nem is alaptalanul – jelentősebb mellőzésnek érezhettek.³⁷

Sokszínű identitásrendszerben

Zrínyi családi és nyelvi kötődése is jóval sokszínűbb volt, mint azt általában vélik. Déd- és nagyapjához hasonlóan ugyanis tisztségei mellett feleségei szintén ízig-vérig

³³ A vár jelentőségére és felépítésére új források alapján friss szemléletben, amit joggal tarthatunk kutatási sikertörténetnek: Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi–Újvár emlékezete*. Budapest, Argumentum, 2012; Bene et al. (2017): i. m., főként 343–400.; Hausner, Gábor – Németh, András (szerk.): *Zrínyi–Újvár: A Seventeenth-Century Border Defence System on the Edge of the Ottoman Empire*. Budapest, Dialóg Campus, 2020.

³⁴ Nemrég vö. G. Etényi Nóra: Wolfgang Julius Hohenlohe Zrínyi-kultusza. In G. Etényi Nóra – Horn Ildikó (szerk.): *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Budapest, L'Harmattan – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2008. 437–464

³⁵ R. Várkonyi (2010): i. m. 202–228.

³⁶ További irodalommal vö. G. Etényi (2008): i. m.

³⁷ Újabban vö. Tusor (2017): i. m.

a Habsburg Monarchia elitjéhez, mégpedig úgynevezett nemzetek feletti arisztokráciájához kötötték.³⁸ Bár első feleségének neve *horvátosan* cseng, Draskovics (Drašković) Mária Euzébia édesanyja az ismert *stájer* családból származó Anna Veronika Freiin von Eibiswald volt. Mindeközben apja (Gáspár) magyar tanácsosi címe és szlavóniai birtokai ellenére a stájerországi Luttenberg grófja is volt. Így a Zrínyi magyar nyelvű verseiben Violaként emlegetett feleség sem Magyar- vagy Horvátországban, hanem Grazban született, keresztszülei stájer főnemeseek voltak, sőt 1646. februári esküvőjüket sem magyar vagy horvát földön, hanem a Draskovicsok braunecki várában, Stájerországban tartották.³⁹

Felesége korai halálát (1650) követően Zrínyi második házastársát még előkelőbb körből, egyenesen a bécsi Habsburg-udvartartásból választotta. Maria Sophia Löbl édesanyja a neves horvát–magyar családból származó Ráttkay Anna Katalin volt, azaz őbenne is egyszerre csordogált *osztrák, horvát és magyar* vér. Édesapja, a stájer származású Hans Christoph Löbl ugyanakkor 1629-től haláláig (1638) a bécsi császárváros helyőrségének parancsnoka és néhány esztendőn át az Udvari Haditanács elnöke volt. Ám az 1625 végi soproni diétától⁴⁰ magyar indigenátussal is rendelkezett, mégpedig a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) elleni magyarországi hadakozásokban tanúsított szolgálatainak köszönhetően. A horvát bán, az egyik legnagyobb magyar hadtudós és egyik legjelesebb kora újkori költőnk tehát a Habsburg Monarchia osztrák származású „hadügyminiszterének” leányát vette feleségül! Az esküvőre 1652. április 22-én így szintén nem Magyarországon, hanem a bécsi *Schottenkirchében* került sor.

Végül érdemes kiemelni azt a jól ismert tény, hogy a családi kötődések mellett Zrínyi nyelvi identitásrendszere is sokrétű volt, amiről közismerten sokszínű, igen gazdag könyvtára is tanúskodik.⁴¹ *Magyar és horvát* anyanyelve mellett a Magyar Királyság hivatalos nyelvét (a *latint*), a Habsburg Monarchia közvetítő nyelvét (a *németet*) is magas szinten bírta, s emellett még *olaszul*, sőt valamelyest *törökül* is tudott. Ez a rokonsági és nyelvi sokszínűség ugyanakkor a nemzetek feletti arisztokrácia magyar családjai

³⁸ Az alábbiakra lásd Pálffy (2007): i. m. 55–57. Vö. még a magyar szakirodalom számára kevésbé ismert csehországi Zrínyiekre újabban Václav Bůžek – Ondřej Jakubec – Pavel Král: *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2009; illetve magyarul Václav Bůžek: Zrínyi János a Cseh Királyságban. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 277–288.

³⁹ A „különös” házasságra újabban Bene Sándor: Constantinus és Victoria. Zrínyi Miklós első házasságának története. In Fodor Pál – Soksevits Dénes (főszerk.): *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Horvát Történettudományi Intézet, 2015. 618–629.

⁴⁰ Az eseményre frissen Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza (szerk.): *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*. 2. kiadás. Sopron–Budapest, MNL Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021, illetve Löblre Dominkovits–Katona–Pálffy (2021): i. m. 23. 33. jegyzet.

⁴¹ Klaniczay Tibor (szerk.): *A Bibliotheca Zriniana története és állománya / History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*. Budapest, Argumentum Kiadó – Zrínyi Kiadó, 1991; Monok István: Zrínyi Miklós könyvtára és olvasmányai kortárs könyvtári tükrökben. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 27–35.

esetében egyáltalán nem volt ritkaság. Elegendő horvát költőként is számontartott, a magyar (had)történetírásban újabban ugyancsak újraértékelés alatt álló⁴² testvérére, Zrínyi Péterre (horvátul Petar Zrinski, 1621–1671) vagy az Erdődy, Esterházy és Pálffy családok tagjaira gondolnunk.

Ezeket az eltérő lojalitásokat és identitásokat persze egyáltalán nem volt könnyű összeegyeztetni. Különösen, hogy Zrínyi nem mindig tudta érdekeit Bécsben, Pozsonyban, Zágrábban vagy Grazban teljességgel érvényesíteni, vagy amikor Zrínyi-Újvár kapcsán összetűzésbe keveredett a bécsi hadvezetéssel, az elavult nemesi felkelés kapcsán pedig a magyar rendekkel – hogy csak néhány példát említsünk. Noha különféle lojalitásainak köszönhetően határok fölött és több ország szolgálatában politizálhatott, az egykori haditanácselnök sógoraként, császári tábornokként és a közös Magyar–Horvát Királyság egyik legfőbb méltóságaként nem lehetett könnyű elviselnie, hogy a „magyar fővárosokban”, Bécsben és Pozsonyban nem mindig adtak úgy a szavára, ahogy ő elvárta. Különösen az 1650-es évek második felétől, amikor Bécsben egy az abszolutista berendezkedést a korábbinál is erőteljesebben pártoló udvari csoport kezdett előtérbe kerülni. Ennek ellenére a Habsburg-uralkodók iránti lojalitása egyedül talán csak 1664 késő nyarának háborús válsághelyzetében, azaz a végveszély közepette kezdett meginogni, november 18-án vadászbalesetben bekövetkezett tragikus halála miatt azonban e bizalomvesztés mértékét jelenleg nehéz megbecsülni, pályája egészére általánosítani ugyanakkor nagy hiba lenne.

Mindezek következtében mind politikusként, mind katonaként, mind íróként – lojalitásait és identitásait különféle helyzetekben eltérő módon „regisztrálva” – Zrínyi gyakran egészen különböző szerepekbe kényszerült. A költőként és íróként is hallatlanul tehetséges Zrínyi irodalmi identitása talán éppen amiatt annyira markáns és szenvedélyes,⁴³ hadtudományi munkássága pedig egyedülálló⁴⁴ és ambiciózus álmokkal teli, mert a tényleges napi politikában az említett három állam és a különféle politikai-rendi csoportosulások eltérő érdekei, valamint a *publicum* és a *privatum* teljességgel sohasem voltak összeegyeztethetők, a korabeli állami, politikai és hadszervezeti keretek pedig nehezen voltak megváltoztathatók?

Véleményünk szerint az újabb kutatások ismeretében az ugyanakkor már bizonyosnak látszik: az irodalmi és hadtudományi munkássága alapján a főméltóság, politikus és katona/hadvezér *tényleges* tevékenysége csak részben rekonstruálható, az előbbi területek kiemelkedő jelentősége és erőteljes hangja viszont – más tényezők mellett – talán éppen a politikus, katona és arisztokrata különféle lojalitásainak gyakran feloldhatatlan összeütközésével is megjárható.

Mindezek ismeretében a jövőben – noha ezt érthetően mind a szakembereknek, mind a közvéleménynek nehéz elsőre elfogadni – helyesebb lenne „költő és hadvezér” helyett egyszerre *politikus, katona és költő-író* Zrínyiről, avagy kissé emelkedettebb stílusban

⁴² Lásd gondolatébresztően a régebbi irodalommal Végh Ferenc: A „Magyar Márs” árnyékában? Az ismeretlen Zrínyi Péter. *Hadtörténelmi Közlemények*, 133. (2020), 4. 805–826.

⁴³ Vö. Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi Miklós összes művei*. Budapest, Kortárs, 2003. passim; illetve frissen Bene Sándor: *A harmadik szirén. Zrínyi Miklós költészete*. Budapest, Osiris, 2021.

⁴⁴ Mint kiválóan bizonyítja: Hausner (2013): i. m.

államférfi, hadvezér és költő-író Zrínyiről beszélnünk – a történetírás szemszögéből legalábbis véleményünk szerint mindenképpen ebben a sorrendben. Az ezeket a regisztereket és területeket vizsgáló diszciplínák határait pedig – a több ország szolgálatában álló Zrínyt követve – érdemes lesz az eddigieknél is határozottabban átgárni. Annál is inkább, hiszen a 17. század egyik legkiválóbb literátora sem elsősorban költőnek, hanem politikusnak tartotta magát, miként az *Adriai tengernek syrenaia* kötet dedikációjában papírra vetett, jól ismert önvallomásában maga is kifejtette: „az én professioim avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál.”⁴⁵ Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy ez természetesen nem jelent és nem is jelenthet semmiféle versengést vagy rangsort a Zrínyivel foglalkozó egyes tudományterületek között, s abszolút nem kérdőjelezi meg azt, hogy a horvát bán a 17. században eposzával, lírájával, prózai és hadtudományi munkásságával egyaránt egészen különlegeset és napjainkig maradandót alkotott.⁴⁶

Végül Zrínyi cselekedeteit a jövőben érdemes lesz eddig már igen jól ismert, összegyűjtött és kiadott levelei és művei mellett a Habsburg Monarchia vezető családjai, a magyar és a horvát rendek legfőbb irányítói, a bécsi és grazi központi kormánysszervek, a Magyar Udvari Kancellária és a pozsonyi Magyar Kamara iratai, valamint a korabeli követjelentések közvetett forrásanyaga alapján is újfent és alaposabban különböző kérdéskörökben vizsgálni.⁴⁷

Összegzés: Közép-Európa közös hőse

Az újabb kutatások alapján – úgy érezzük – kijelenthető: a politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásainak és identitásainak, tisztségeinek, házasságainak és birtokainak köszönhetően egyszerre volt igen meghatározó és elismert tagja a Magyar–Horvát Királyság és a Habsburg Monarchia politikai-katonai elitjének. Pályája érzékeltesen bizonyítja, hogy a 17. század közepén a dinasztia és az uralkodó iránti hűség összeegyeztethető volt a „hazafisággal”, azaz a Magyar Királyság, a magyar és horvát „rendi nemzetek” érdekeinek védelmével és több pátria eredményes szolgálatával.

Éppen emiatt joggal lehet rá büszke minden magyar és horvát, sőt osztrák és közép-európai állampolgár, minden szigetvári, zágrábi vagy csáktornyai lokálpatrióta! S éppen emiatt vizsgálhatják a jövőben is egyszerre magyar, horvát, osztrák, olasz és más nemzetiségű történészek, hadtudósok és irodalomárok. Zrínyi ugyanis összeköt, és nem szétválaszt. Határok fölött összeköthet napjainkban is országokat, nemzeteket, politikusokat,

⁴⁵ Kovács (2003): i. m. 9.

⁴⁶ Vö. Bitskey István recenziójával a Bene et al. (2017): i. m. kötetéről. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 122. (2018), 3. 398–399.

⁴⁷ Néhány újabb kísérlet ilyen törekvéssel: Tusor (2014): i. m.; Pálffy (2016): i. m.; Tusor Péter: Lippay primás követutasítása Zrínyi érdekében (1664. augusztus 16.). In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 123–137.; Végh (2021): i. m. – hasonlóképpen testvérére, Péterre vonatkozóan, illetve kettőjük pályáját közösen vizsgálva: Végh (2017b): i. m.; Végh (2020): i. m.

tudósokat és hétköznapi embereket egyaránt. Éppen bemutatott sokarcú lojalitásának és identitásának köszönhetően. Joggal közös hősünk tehát! Őrizzük meg a jövőben is ekként!

Felhasznált irodalom

- Bene Sándor: Constantinus és Victoria. Zrínyi Miklós első házasságának története. In Fodor Pál – Sokcsevits Dénes (főszerk.): *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Horvát Történettudományi Intézet, 2015. 618–629.
- Bene Sándor: *A harmadik szíren. Zrínyi Miklós költészete*. Budapest, Osiris, 2021.
- Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007.
- Bene, Sándor – Zoran Ladić – Hausner, Gábor (szerk.): *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova*. Zagreb, Matica hrvatska, 2012.
- Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.
- Bitskey István: Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról. (Recenzió). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 122. (2018), 3. 398–399.
- B. Szabó János: Miről is mesél Zrínyi Miklós képmása? Az európai lovasság elfeledett reneszánsza. *Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014), 4. 881–891.
- Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota (szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában*. Eger, Dobó István Vármúzeum, 2017.
- Bůžek, Václav: Zrínyi János a Cseh Királyságban. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 277–288.
- Bůžek, Václav – Ondřej Jakubec – Pavel Král: *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- Cennerné Wilhelmb Gizella: *A Zrínyi család ikonográfiája*. Budapest, Balassi, 1997.
- Czigány István: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe*. Budapest, Balassi, 2004.
- Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza (szerk.): *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*. 2. kiadás. Sopron–Budapest, MNL Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021.
- Domokos György: Mi lett volna, ha... Avagy mit (nem) mentett meg Zrínyi Miklós 1664-ben. *Ars Militaria*, 2021. február 22. Online: https://arsmilitaria.blog.hu/2021/02/22/mi_lett_volna_ha_avagy_hogyan_nem_mentette_meg_zrinyi_miklos_a_magyarorszagot_es_a_habsburg-monarchi
- Feletar, Dragutin – Hrvoje Petrić – Nevio Setić: *Zrinski i Frankopani. 100 godina od povratka u domovinu*. Zagreb, Meridijani, 2019.
- Fodor Pál – Sokcsevits Dénes (főszerk.): *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Horvát Történettudományi Intézet, 2015.

- Fraknói Vilmos: Zrínyi Miklós a költő első irodalmi műve. (Egy szövegközi hasonmással). *Magyar Könyvszemle*, 25. (1917), 3–4. 146–150.
- Fundárková, Anna: Tajný radca Pavol Pálfi. In Anna Fundárková – Pálffy, Géza (szerk.): *Pálfiovci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*. Bratislava–Budapest, Spoločnosť Pro História – Academic Electronic Press, 2003. 47–62.
- Fundárková, Anna: *Barokový aristocrat: Pavol Pálffy*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2018.
- G. Etényi Nóra: Wolfgang Julius Hohenlohe Zrínyi-kultusza. In G. Etényi Nóra – Horn Ildikó (szerk.): *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Budapest, L'Harmattan – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2008. 437–464.
- Hanák Béla: Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál. *Matrikula: A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa*, 3. (2013), 4. 15–33.
- Hanák Béla: Zrínyi Miklós születésének körülményei. In Rostás Tibor (szerk.): *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós 1620–1664*. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 58–61.
- Hausner Gábor: *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest, Argumentum, 2013.
- Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi-album*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016.
- Hausner Gábor: Változó Zrínyi-képeink. In Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vaskvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 123–154.
- Hausner, Gábor – Németh, András (szerk.): *Zrínyi-Újvár: A Seventeenth-Century Border Defence System on the Edge of the Ottoman Empire*. Budapest, Dialóg Campus, 2020.
- Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest, Argumentum, 2012.
- Kalmár János: A vaskvári béke (1664). *Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae*, 42. (2014). 21–32.
- Kincses Katalin: Báni tisztség és katonai szerepvállalás, 1646–1648. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 207–223.
- Klaniczay Tibor (szerk.): *A Bibliotheca Zriniana története és állománya / History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*. Budapest, Argumentum Kiadó – Zrínyi Kiadó, 1991.
- Kolarić, Juraj (szerk.): *Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Čakovcu 6. i 7. listopada 2010 / Political, Cultural and Social Activities of the Zrinskis and Frankopans in Croatia. Conference proceedings from the scientific conference held in Čakovec on 6 and 7 October 2010*. Čakovec, Zrinska garda Čakovec, 2011.
- Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi Miklós összes művei*. Budapest, Kortárs, 2003.
- Kühlmann, Wilhelm – Tüskés, Gábor – Bene, Sándor (szerk.): *Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*. Tübingen, Max Niemeyer, 2009. Online: <https://doi.org/10.1515/9783484971141>
- Ladić, Zoran – Đuro Vidmarović (szerk.): *Povijest obitelji Zrinski. Zbornik [radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu, 8–9 studenog 2004]*. Zagreb, Matica hrvatska, 2004.
- Martí Tibor: A téli hadjárat kimagasló elismerése: az Aranygyapjas Rend. *Irodalmi Újság*, 3. (2014), 4. 17–18.

- Molnár Antal: *A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században*. Budapest, METEM–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2012.
- Monok István: Zrínyi Miklós könyvtára és olvasmányai kortárs könyvtári tükröben. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 27–35.
- Nagy Levente: *Zrínyi és Erdély (A költő Zrínyi Miklós irodalmi és politikai kapcsolatai Erdéllyel)*. Budapest, Argumentum, 2003.
- Nagy Levente – Hausner Gábor: Raimondo Montecuccoli és a magyarok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011), 3. 679–740.
- Pálffy Géza: Horvátország és Szlavónia a 16–17. századi Magyar Királyságban. *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*, 9. (2002), 1. 107–121.
- Pálffy Géza: Mellőzött magyarok? Hadikonferenciák ülésrendjei 1660–1662-ből és 1681-ből. *Levéltári Közlemények*, 75. (2004), 1. 47–63.
- Pálffy Géza: Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átívelő kapcsolatai. In Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007. 39–65.
- Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézet, 2010.
- Pálffy Géza: Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014), 4. 867–880.
- Pálffy Géza: A szakítások és kiegyezések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban. *Történelmi Szemle*, 57. (2015), 1. 1–15.
- Pálffy Géza: *Zrínyi Miklós nagy napja. Az 1663–1664. évi török háború egyik meghatározó eseménye: a vati hadimustra 1663. szeptember 17-én*. 2. jav. kiadás. Budapest–Pápa, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Jókai Mór Városi Könyvtár, 2016.
- Pálffy Géza: Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 15–26.
- Pálffy Géza: Megmentette hazáját, elveszítette várát. Zrínyi Miklós 1664. évi téli hadjárata új megvilágításban. *Múlt-kor: Negyedéves történelmi magazin*, 10. (2019), tél. 52–59.
- Pálffy Géza: *Több ország szolgálatában – a politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós identitásai*. 2020. Online: https://mta.hu/tudomany_hirei/tobb-oroszag-szolgalataban-a-politikus-katona-es-kolto-iro-zrinyi-miklos-identitasai-110242
- Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664). In Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Budapest, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, 2003. 109–122.
- Rostás Tibor (szerk.): *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós 1620–1664*. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014.
- R. Várkonyi Ágnes: Európai játéktér – magyar politika 1657–1664. In Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest, Argumentum, 2004. 577–614.
- R. Várkonyi Ágnes: *Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Argumentum, 2010.
- Schmidt Péter: A Zrínyi család házai Bécsben. In Rostás Tibor (szerk.): *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós 1620–1664*. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 62–77.

- Sólyom Márk – Nagy Lajos – Tarnóczai Géza: *Történelem. Tankönyv 6.* Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2014.
- Sperl, Karin – Martin Scheutz – Arno Strohmeyer (szerk.): *Die Schlacht von Mogersdorf/St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/Vasvár: Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkungen und Rezeption eines europäischen Ereignisses.* Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 2016.
- Sudár Balázs: Egy kisiklatott hadjárat. Fázil Ahmed pasa nagyvezír 1664. évi hadműveleteiről. In Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 275–286.
- Toma Katalin: Gróf Nádasdy III. Ferenc mecénási működésének társadalmi, anyagi és szellemi háttere. *Századok*, 144. (2010), 4. 853–872.
- Tóth Hajnalka: A vasvári békekötésig vezető út. Oszmán–Habsburg diplomáciai lépések a béke megújítására, 1662–1664. In Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 319–338.
- Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.
- Tusor, Péter: „Zrinius ipse desperat” – Die Korrespondenz von Erzbischof Lippay und Graf Porzia (1662–1663). In Cziráki, Zsuzsanna – Anna Fundárková – Manhercz, Orsolya – Peres Zsuzsanna – Vajnági, Márta (szerk.): *Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas.* Wien, Ungarisches Nationalarchiv – Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2014. 165–182.
- Tusor Péter: Lippay primás követutasítása Zrínyi érdekében (1664. augusztus 16.). In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 123–137.
- Varga Szabolcs: *Leónidasz a végvidéken. Zrínyi Miklós (1508–1566).* Pécs–Budapest, Kronosz – Magyar Történelmi Társulat, 2016.
- Végh Ferenc: Négy ország határvidékén: a Muraköz a 17. században. (Történeti áttekintés). In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017a. 261–276.
- Végh Ferenc: Zrínyi Miklós és Péter, a törökellenes határvédelem szervezői. A Muraköz védelmi szerepe a 17. század közepén. In Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota (szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában.* Eger, Dobó István Vármúzeum, 2017b. 217–246.
- Végh Ferenc: A „Magyar Márs” árnyékában? Az ismeretlen Zrínyi Péter. *Hadtörténelmi Közlemények*, 133. (2020), 4. 805–826.
- Végh Ferenc: Zrínyi VII. Miklós részvétele a harmincéves háborúban (1642–1644). *Pontes: A PTE BTK Történettudományi Intézetének évkönyve*, 4. (2021). 213–227. Online: <https://doi.org/10.15170/PONTES.2021.04.01.10>
- Zágorec-Csuka Judit: *A Zrínyi-kultusz napjainkban a magyar, horvát és szlovén határsávban.* Pilisvörösvár–Lendva, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, 2020.